

הדרגות בצה"ל

חלק ב

של בעלי מקצוע כגון נגָר, תָּל, מעניין כי שאר הדרגות בנות שלוש אותיות הן במשקל הסגוליים: סָן וסָן, ואילו הנגָר הוא דרגה שנקבעה מאוחר הרבה יותר ומקורו בבעל מקצוע.

בשנת 1948 נקבע הסמל לאחת מהדרגות הבסיסיות בצה"ל ונגזרו ממנו במרוצת השנים הסמליות רבות: סמל ראשון, רב סמל, רב סמל ראשון, רב סמל מתקדם ורב סמל בכיר.

טוראי

טוראי היא הדרגה הבסיסית ביותר בצה"ל, ולמעשה איננה דרגה המוענקת לחייל ולכן אין לה כל סמל על מדי החיילים. היא המקבילה של private בצבאות המערב.

המילה נגזרת מן המילה המקראית 'טור' במשמעות של שורה. המילה נפוצה מאוד במקרא בשני שימושים, באותה המשמעות: שורה של דבר מסוים, בעיקר יהלומים, ועמודה, שורה של עמודי בניין. המפורסם בין טורי היהלומים הם אלה שעל החושן של הכהן הגדול: "וּמְלֵאָתָּ בּוֹ מְלֵאָתָּ אֲבָן אֲרֶבֶּעָה טוּרִים אֲבָן טוּר אֶדָם פְּטֵרָה וּבְרֶקֶת הַטוּר הָאֶחָד" (שמות כ"ח: 17). החושן, או בשמו המלא חושן המשפט, היה אחד משמונת בגדיו של הכהן הגדול ועליו משוכצות שתיים עשרה אבנים יקרות כנגד כל אחד משבטי ישראל. החושן היה מונח על חזהו. האבנים היו בארבעה טורים, כלומר בארבע שורות של שלשות. ארבעת הטורים נעשים מפורסמים יותר אולי בשל שם זה שהעניק רבי יוסף קארו לכרכי חיבורו "שולחן ערוך", החיבור ההלכתי החשוב ביותר של עם ישראל. השימוש השני הוא כאמור עמודה בבניין, בייחוד במבנה של בית המקדש: "וַיִּבְנוּ אֶת-בֵּית יְעֶזֶר הַלְּבָנוֹן... עַל אֲרֶבֶּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים" (מלכים א, ז: 2).

המילה נמצאת גם בלשון חז"ל במשמעות שונה לחלוטין: הר. היא איננה מאותו השורש של המילה המקראית. הטור המקראי הוא השורש טו"ר בטי"ת מקורית, המצויה כנראה בערבית בצורה "טור" = גבול, וגם בפועל "טאר" =

'סימן'. כאן המקום לציין את הערתו של אבן-שושן במילונו: "במשך הזמן הובן כשם הנגזר מסמל".

כשלושים שנה לאחר הופעת ספרו של פרופסור קוטשר, פרסם בשנת 1992 אברהם עקביה, המחדש מספר אחת של המינוח הצבאי עוד מימיו ב"הגנה", חוברת צנועה בשם "לשון נולדה" בהוצאת מגן בחיפה. הוא מקדיש פרק מיוחד להוצאת "לנוטר", האחראית לפרסום החומר הצבאי המכוון בשנים של התגבשות ההגנה עד 1940. בין היתר הוא מציין את החוברת "ניהוג כיתת רגלים" שיצאה לאור בשנת 1938 והוענקה לאורד צ'ארלס וינגייט, אשר סימן בו את החידושים הלשוניים. בין החידושים הראשונים מופיע הסמל עם כל ההסבר המלווה. עקביה מציין כי המשמעות או לא הייתה של סרג'נט כמו היום, וכן שחידושים אלה הופיעו גם בחוברות אחרות. בחוברת שברשותי מ-1939 המילה 'סמל' אינה מסומנת כחידוש, אלא היא מופיעה בתת-

בשנת 1948 נקבע הסמל לאחת מהדרגות הבסיסיות בצה"ל ונגזרו ממנו במרוצת השנים הסמליות רבות

כותרת לחוברת: "מורה דרך לסמלים" (מנוקד כך), ובהערה בעמ' 5: "מניחים שהכיתה כוללת סמל ושישה אנשים" (לא מנוקד). במילון שבסוף גיליון מערכות שהיה אסופה של מאמרים מספטמבר 1939 מופיעה המילה, מנוקדת סמל. גם בסטנסיל ובו אחד מהרצאותיו של וינגייט בתרגום לעברית מ-14.9.1938 כתוב בראש הדף: "קורס לסמלים עברים, עין חרוד".

מעניין מאוד המשקל שנקבע למילה זו. אין לנו עדויות אם זה היה המשקל בהצעתו של סעדיה גולדברג. המשקל הוא סמל, משקל

לשון מלחמה

ד"ר אשר שפירי, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדריך העריכה 'ניסוח בעברית'

סמל

המילה "סמל" היא מילה חדשה שנוצרה מראשי תיבות, בדומה למילים תפוז (תפוח זהב), ותיקו (תשבי יתרץ קושיות ובעיות). גם סמל נוצרה מראשי התיבות של "סגן מחוז למניין", בעבור דרגת sergeant, כתרגום לדרגה המקבילה בצבא הבריטי non-commissioned officer (NCO). הראשון שהצביע על יצירת המונח הזה היה הפרופסור יחזקאל קוטשר, בספרו החשוב "מילים ותולדותיהן" שראה אור בשנת 1963. בסוף הספר מספר פרופסור קוטשר כי לאחר שאחד המגיהים של הספר פקפק בנכונותו של הפירוש הזה, קוטשר ניסה למצוא מקור בכתב להסבר שהיה ידוע לו בעל פה, אך לא מצא. במצב זה הוא פנה אל ידידו, המזכיר המדעי של האקדמיה ללשון העברית, וביקש למצוא עדות בתיקי האקדמיה. לאחר חיפושים רבים הוא מצא בתיק הוועדה ללשון העיתונות של ועד הלשון משנת 1944 טופס של רשימת מונחים (צבאיים) אנגליים ובה הצעות לתרגום עברי. כותב פרופסור קוטשר: "שם כתוב בין השאר סמל" (סגן מחוז למניין) כ-NCO, והחתום על הטופס הזה אינו אלא סעדיה גולדברג ז"ל. ראש הקובעים בענייני לשון ב'הגנה' ועורך פרסומיה". כאן הוא מביא הערה של הפרופסור ג' צרפתי: "אילולא העדות המפורשת הזאת, אפשר היה לחשוב כי סמל אינו אלא מעין תרגום של enseigne הצרפתית ו-ensign האנגלית, המציינת דרגה צבאית הפחותה משל הסגן, שמוצאה מלשון insignie הרומית - 'סמל',

איננה כלל ומופיעה רק הצורה 'נגוד', ולפי בן־יהודה המשמעות היא מנהיג ומקורה בארמית. עובדה זו מחזקת את הסברה לפיה המילה לא הייתה בעברית כלל, והצורה 'נגד' חדשה מאוד.

הנגד מוגדר באתר זה"ל: "איש קבע המחליט להמשיך לשרת בצבא בשירות קבע מעבר לתקופה המחייבת בחוק וזאת ללא מעבר קורס קצינים". בלקסיקון של שיף והבר מ־1976 מופיעה ההגדרה: "נגד – מפקדים הנושאים את הדרגות סמל, סמל ראשון, רב סמל ורב סמל ראשון". במילים אחרות, הנגד היה בראשית דרכו שם כולל לקבוצת דרגות ורק משנות השמונים החלה המילה לשמש גם שם של דרגה, אמנם לא כמילה עצמאית אלא תמיד בצירופים: רב נגד ועוד.

צורות הנקבה של הדרגות

במאי 2011 הועלתה הקצינה הראשונה בצה"ל לדרגת אלוף. המעשה הזה פתח שוב, בין היתר, פתח לוויכוח על הבעת המגדר של הדרגה. זאת לאחר שוויכוחים כאלה התעוררו בייחוד כאשר מונו נשים לראשונה לתפקידים בעלי שמות שיש להם צורת נקבה, כגון מבקרת המדינה, שופטת בית המשפט העליון, נשיאת בית המשפט העליון, נציבת שירות בתי הסוהר ולאחרונה המשנה לנשיא בית המשפט העליון ונגידת בנק ישראל. צה"ל אמנם התייעץ עם האקדמיה ללשון העברית, אולם התשובה וההחלטה היו מהירות מאוד: אלופה. מבחינה דקדוקית ההחלטה הייתה קלה וצפויה, כי צורה זו היא בבסיסה צורת "בינוני פעול" שתמיד יש לו גם נקבה, כמו דרוש-דרושה.

בשאר הדרגות המצב סבוך ומורכב יותר, אולי גם עקב תחושת הזרות והמוזרות שבהן. לשתי הדרגות סרן וסגן אין כל צורות נקבה, אף שהאקדמיה סבורה כי הצורות סרנה או סרנית וסגנה ראויות לשימוש. גם לדרגת נגד אין שימוש בצורת הנקבה. לעומת זאת לסמל יש צורת נקבה בשימוש: סמלת. הסיומת הזאת לנקבה של תי"ו לא שורשית היא נדירה מאוד בין ראשי התיבות. הסיומת הרגילה לנקבה היא של –ית, דוגמת יו"רית. הנקבה של טוראי היא צורה רגילה מאוד: טוראית.

לצורות הנגזרות שהן ראשי תיבות אין בדרך כלל נקבה: רב"ט, רס"ן, תא"ל. האקדמיה מציינת התחלה של שימוש בצורות כגון רב"טית, רס"נית ותת אלופה.

קבוצת טירונים במסדר. המילה טוראי נפוצה מאוד במקרא בשני שימושים באותה המשמעות: שורה של דבר מסוים, בעיקר יהלומים, ועמדה, שורה של עמודי בניין (צילום: נועם דאוד, דו"ץ)

נְגִיד

המילה נגד היא מילה די נדירה בעברית ומקורה בארמית. מילה נוספת במקרא מאותו השורש היא המילה "נגיד", מילה נפוצה בעברית ובשימוש המקורי עד עצם היום הזה. אולם את המילה 'נגד' אנו מוצאים רק בלשון חז"ל וגם שם מעט מאוד, ובדרך כלל בצורתה הארמית: נגדא, נגדתא, נגודא ועוד. לפי זה ייתכן שהצורה המעוברת הייתה צריכה להיות נְגִיד ולא נְגִד במשקל בעלי מקצוע. המילה מצויה בעיקר בארמית ארץ ישראלית ולכן מופיעה בעיקר בתלמוד הירושלמי. משמעותה מנהיג – של עדר או של כלי שיט. במילון בן־יהודה המילה 'נגד'

לרחף. לעומת זאת ה"טור" בלשון חז"ל היא מילה ארמית המצויה בדרך כלל בקטעים הארמיים של לשון חז"ל והשתרבה לעברית מעט מאוד פעמים. מקבילתה העברית היא "צור" במשמעות סלע גדול. המילה הזאת לא חודשה בעברית החדשה ואיננה מוכרת כיום. הדרגה הייתה כבר ב"הגנה" לפני הקמת צה"ל. בכתב העת "אשמורות" שקדם ל"מערכות" מחדש נובמבר 1939, מופיע "מילון המונחים המקצועיים שבמאסף" ובו המילה טוראי וההסבר "איש שורה, חייל פשוט" והתרגום לאנגלית private. ברור שהמונח טרם נקלט כראוי בין הקוראים ולכן היה צורך לכלול אותו במילון לצד מילים נוספות כגון הסתננות, חיל, טווח, מטווח, פגז ורובאי. המילה לא הייתה חביבה על בן־גוריון, כפי שמעיד הוא בעצמו ביומנו. הוא כתב שלושה שבועות אחרי הכרזת העצמאות ביומנו: "ביקשתי מהם (אנשי האקדמיה ללשון) לתת לי מונח עברי בשביל private. המילה 'טוראי' לא מתקבלת על לכי".

צה"ל אמנם התייעץ עם האקדמיה ללשון העברית, אולם התשובה וההחלטה היו מהירות מאוד: אלופה

